

Vaiko pasaulėvaizdžio turinys ir jį lemiantys veiksniai

Aušrinė Zulumskytė

Klaipėdos universitetas

PROBLEMA. Vienas iš svarbiausių Lietuvos švietimo reformos tikslų – „ugdyti kritiškai mąstantį žmogų, gebantį svarstyti esminius žmogaus egzistencijos klausimus, atsakingai daryti sprendimus ir savarankiškai veikti“ [15, p. 7].

Kaip galima įvertinti, ar žmogus jau yra šitaip subrendęs? Be abejo, manome, iš veiklos ir jos pagrindo – pasaulėžiūros, – t. y. pažiūrų į pasaulį sistemos, išreiškiančios žmogaus požiūrį, santykį su jį supančia gamtos ir socialine aplinka; iš idėjų, apibūdinančių bendrąją žmogaus elgesio ir veiklos kryptį; taip pat žinių, praktinės patirties, idėjinių ir emocijų vertinimų [1; 9; 20].

Bet pasaulėžiūros „matmuo“ taikytinas tik besibaigiančios paauglystės ar net vyresnio mokyklinio amžiaus žmonėms, kai aiškėja vertybinės orientacijos, tampa stabilesnė, įgyja tvirtesnį pagrindą socialinė patirtis, pradeda formuotis sistema. Kyla klausimas, kaip reikėtų vadinti tą visumą, kurią ateidamas į mokyklą atsineša septynmetis vaikas, arba, kaip įvardyti tai, ką sukaupęs pradžios mokykloje ketvirtokas išsineša į vidurinę mokyklą. Dar nekalbame apie 7–11 metų pradinuko pasaulėžiūrą, o tik apie besiformuojančias jos užuomazgas. Manytume, kad pradinuko įgytų žinių, patyrimo, mokėjimų, mąstymo būdo, lygio ir kitų dalykų, lemiančių jo santykį su pasauliu, visuma galėtų būti išreikšta kita – **pasaulėvaizdžio** sąvoka.

Skirtinguose šaltiniuose pasaulėvaizdis apibūdinamas įvairiai. Filosofiniu aspektu jis suprantamas kaip „sudedamasis pasaulėžiūros komponentas, išreiškiantis subjekto pažintinę poziciją“ [12, p. 50] arba kaip „daugiau ar mažiau vieninga žinių apie gamtos ir socialinę tikrovę visu-

ma“ [19, p. 12]. Pedagoginiu aspektu ši sąvoka nėra pakanakamai apibrėžta.

Pradžios mokyklos kurso „Aš ir pasaulis“ tikslas ir yra kurti visuminį nedalomo, vientiso pasaulio vaizdą [17, p. 8], kad vaikas susiformuotų savo pasaulėvaizdį – pagal amžių ir brandą galimą žinių, mokėjimų, įgūdžių, grindžiamų emociniu ir pažintiniu vertinimu, sistemą. Taigi pasaulėvaizdį galima būtų laikyti vaikiška vaiko pasaulėžiūra [20, p. 92].

Šio straipsnio tikslas – mėginti apibrėžti pasaulėvaizdžio turinį ir jį lemiančius veiksnius.

Darbas pagrįstas literatūros šaltinių analize ir metaanalize.

PASAULĖVAIZDŽIO TURINYS. Sociologiškai pasaulėvaizdis apibrėžiamas kaip bendriausias požiūris į pasaulį, pasaulio vaizdas [13, p. 158]. Šios sąvokos prasmė atsiskleidžia tik matant pasaulėvaizdį kaip sudedamąją pasaulėžiūros – susiformavusios, tvirtos struktūros – dalį. Pats pasaulio pažinimo procesas yra trilypis, susidedantis iš pasaulėvaizdžio, pasaulėjautos ir jų sąveikos pagrindu susikuriančios pasaulėžiūros – bendriausios žmogaus gyvenimo filosofijos [20, p. 89].

Pirmąją pasaulėžiūros struktūros dalį – pasaulėvaizdį – galima apibūdinti kaip patiriamo, matomo, apčiuopiamo pasaulio pažinimą pojūčiais, suvokimu, vaizdiniais [20, p. 89]. Mokslinimo keliu pasaulėvaizdis gali būti plečiamas ir gilinamas nuo vaikiško buitinio iki gilaus realios tikrovės pažinimo.

J. Vaitkevičiaus teigimu [16], pasaulėvaizdis yra pirmoji pasaulėžiūros pakopa, t. y. jutimo organais pažįstamas išorinis pasaulis, o pasaulėjauta – antrasis „laiptelis“ ugdant pasaulėžiūrą, kai jutimais patiriamo pasaulio vaizdai perkeliami į vidinį žmogaus pasaulį, jie grindžiami protu, mintimi ir įsitvirtina sąvokų forma. Ji formuoja įsitikinimus ir veda galutinio laiptelio – pasaulėžiūros link. Jei pasaulėžiūros formavimąsi laikysime procesu, trunkančiu visą sąmoningą žmogaus gyvenimą, vadinasi, pasaulėvaizdžio vyksmo taip pat negalėsime priimti kaip uždaro ir baigtinio.

Vadinasi, pasaulėžiūra negali būti vienodo lygio ar absoliučiai tapati lyginant skirtingus žmones, taip pat žvelgiant į atskirus žmogaus gyvenimo etapus. Jeigu pasaulėžiūrą (PŽ) teigiame esant ne statiską, o dina-

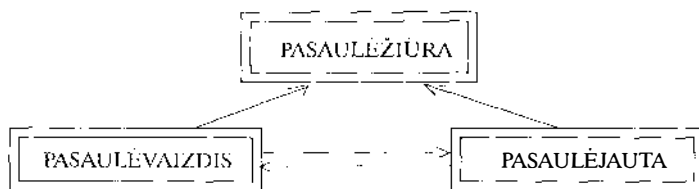
mišką, tai jos santykį su pasaulėvaizdžiu (Pv) galėtume apibūdinti kaip tiesiogiai proporcingą:

$$Pv = Pž,$$

čia lygybės ženklas žymi tik proporcingumą, t. y. **kiek** ir **kaip** kinta, plečiasi, turtėja, aiškėja pasaulėvaizdis, taip jis plečia, turtina, sudaro prielaidas besiformuojančiai pasaulėžiūrai stiprėti.

Taigi be **pasaulėvaizdžio**, kaip žemiausio, bet esminio prado, nebūtų ir pasaulėžiūros (plg.: namas ir jo pamatai).

Kita vertus, vien pasaulėvaizdis būtų nepakankama sąlyga formuotis pasaulėžiūrai. Reikėtų atsižvelgti ir į pasaulėjautos vietą, įtaką, reikšmę pasaulėžiūrai ir pasaulėvaizdžiui. Reikšdama žmogiškojo pasaulio pažinimo specifiką, pasaulėjauta tiesiogiai veikia pasaulėvaizdį. Vadinas, galima galvoti, kad racionalus ir viršracionalus pasaulio pažinimo pradai vaiko tapsmui brandžiu individu (asmenybe) yra vieno-
dai reikšmingi. Turint galvoje prieš tai minėtą pasaulėžiūros hierarchiškumą [20, p. 90] ir išivaizduojant pasaulėvaizdžio vietą pasaulėžiūros struktūroje filosofiniu pedagoginiu aspektu [9], galimas toks modifikuotas modelis:

Apibendrinus skirtingų pasaulėžiūrų schemas, galima teigti, kad **vaiko pasaulėvaizdis – tai pažintinis ir emocinis pasaulio suvokimas, kurį lemia individuali pažintinė ir emocinė patirtis. Tai pirmoji ir pagrindinė pasaulėžiūros pakopa, lemianti tolesnę jos raidą, kryptį, pobūdį ir kt.**

PASAULĖVAIZDĮ LEMIANTYS VEIKSNIAI. Pasaulėvaizdį laikant svarbiausia pasaulėžiūros dalimi, jį kuriantys ar formuojants veiksniai taip pat išvelgiami per bendrąją pasaulėžiūros prizmę.

Mąstant apie pradinuką ir jo pasaulėvaizdį, galima teigti, kad būtent **mokykla** yra tas pagreitis, leidžiantis plėtotis vaikiško pasaulio suvokimui. Pradinukui visi dalykai (matematika, gimtoji kalba, dailė ir muzika, tikyba ar etika, kūno kultūra) turi įtakos pasaulėvaizdžio turiniui užpildyti. Visos gautos žinios yra reikšmingos ir palieka spaudą vaiko santykio su pasauliu dirvoje. Kurių žinių (mokėjimų, gebėjimų) reikšmė ar svarumas didesnis pradžios mokyklos mokiniui – kitas klausimas. Reikia pripažinti, kad vesti augantį žmogų į vertybių pasaulį, suteikti jam elementarios orientacinės informacijos pirmiausia siekia visuomenės mokslai. Taigi bendrąja prasme **mokslą (mokslus)** ir siaurąja prasme (turint galvoje pradžios mokyklą) gamtos, visuomenės, aplinkos pažinimo dalykus, reikėtų laikyti vienu iš svarbiausių pasaulėvaizdį kuriančių ir lemiančių veiksmų.

Pradžios mokykloje, kuri jau penktus metus dirba pagal naujas programas [17], dėstomas kursas, pavadintas „Aš ir pasaulis“. Šios programos tikslas – talkinti vaikui prasmingiau suvokti aplinką ir įsitraukti į visuomenės socialinį, kultūrinį, politinį gyvenimą. Šito siekti galima:

- supažindinant su praeities bei dabarties Lietuvos ir pasaulio kultūros (plačiąja prasme) apraiškomis;

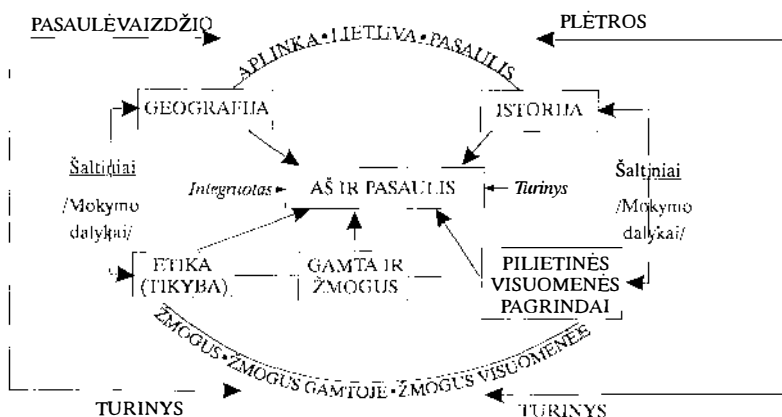
- ugdant gebėjimą interpretuoti žinias ir patyrimą;

- mokant svarbiausių pažinimo formų ir būdų [17, p. 8].

Programos „Aš ir pasaulis“ uždaviniai – ugdyti moralinį vaiko santykį su aplinka, žmonėmis, savimi ir gebėjimą savarankiškai mąstyti bei atsakingai veikti – apima bene svarbiausią ir bendriausią uždavinį – kurti vientiso ir nedalomo pasaulio vaizdą [17, p. 8].

Išvardyti programos tikslai ir uždaviniai apibūdina reformuotos šiandienos mokyklos siekius ir paskirtį – ugdyti žmogiškąją esmę [9, p. 15]. Bendravimo su gamta ir bendrosios kultūros ugdymas, kultūrėjimo ir brandos procesas – pasaulėvaizdžio pagrįstumo sąlygos.

Į „Aš ir pasaulis“ turinį įeinančios gamtos, geografijos, biologijos, istorijos, etnokultūros, etikos, visuomenės ir pilietiškumo mokslų žinios sudaro įvairiapusę **integruotą** ugdymo sistemą. Prof. V. Jakavičius pateikia vaiko pasaulėvaizdžio plėtros turinio ir šaltinių Lietuvos pradžios mokykloje schemą:

Dėstant būtent šiuos dalykus vaikas gauna didžiąją dalį žinių ir kuria ne tik tam tikro mokslo (pvz., lietuvių kalbos ar matematikos) vertybines nuostatas, bet „lipdo“ vientisą pasaulio vaizdą. Ar tikrai **tokį** vaizdą (visapusišką, pilną) vaikas įgyja **realiai**, žymesnių tyrimų per šiuos penkerius pasaulio pažinimo mokymo metus neatlikta. Taigi iš esmės įdomus dalykinio ir integruoto pasaulio pažinimo sistemų skirtumas.

Ką ir kaip vaikas įgyja per pirmuosius kelerius metus mokykloje, tiesiogiai siejasi su šeima ir buitine situacija (plačiąja prasme), iš kurios jis ateina į mokyklą. Mokykla ir mokomų dalykų turinys – svarbiausi pasaulėvaizdžio veiksniai, neatsiejami nuo kitų, pirmiausia – **šeimos**. Šis aspektas šiandien galėtų būti aptariamas pradedant darniomis šeimomis ir baigiant vaikų namų bei šiukšlynų gyventojais. Iš psichologinių tyrimų [5, p. 136] matyti, kaip kinta vaiko pasaulis, keičiantis šeimos situacijai (tėvų nesutarimų, skrybų, mirties atvejais), arba kaip skiriasi socialiai (ar kuriuo kitu aspektu) skirtingų šeimų vaikų pasaulis – jo pasaulėvaizdis turinio ir apimties prasme.

Be abejo, šeimos ir mokyklos gyvenimas nėra atriboti, todėl neįmanoma procentiškai ar kitaip nustatyti, **ko** ir **kiek** vaiko pasaulėvaizdžiui teikia šeima, o kiek mokykla.

Taip pat pabrėžtinai ir **aplinkos**, kurią suprantame kaip Gamtą, kurioje esame, būname ir kurią keičiame, veiksnys. Kas gali pasakyti, koks pasaulėvaizdis vaiko, augančio vienkiemyje tarp miškų, ežerų, toliau nuo

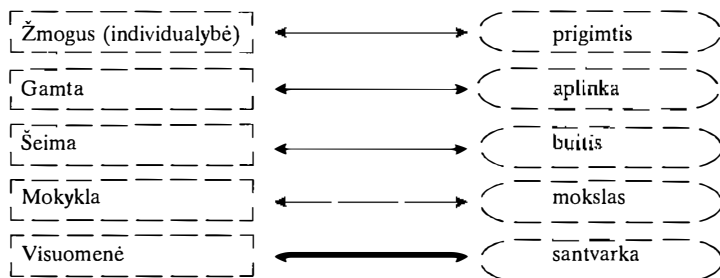
didmiesčių ir automagistralių, ir to, kuris auga pramoninio didmiesčio devynaukštėje „dėžutėje“ ir neturi jokio „savo kaimo“? Išmatuoti neįmanoma, tačiau galima drąsiai konstatuoti, kad jų pasaulėvaizdžiai labai **skirtingi**. Būtent aplinka turėjo įtakos populiariai visuomenės nuomonei, kad „betoninių džunglių“ vaikai yra agresyvesni, žiauresni, mažiau išprusę ir pan.

Kokia aplinka, visuomenė – toks ir žmogus. Todėl prasminga kalbėti ir apie **visuomenės** gyvenimo modelį, jos **santvarką** kaip vieną iš pasaulėvaizdžio veiksmų. Visuomeninės santvarkos dėsniai, įstatymai, nuostatos, rašytos ir nerašytos taisyklės gali būti postūmis ir kryptis pasaulėvaizdžio plėtrai. Pavyzdys gali būti žinios apie Ameriką: kokius vertinimus vaikas išgirdavo tarybinės santvarkos laikais ir kokius dabar. Stengiantis nepabrėžti, kuri sistema geresnė ar blogesnė, aiškiai galima konstatuoti **skirtumą**, turintį įtakos asmenybės pažintinėms galimybėms, fizinio ir dvasinio lavėjimo bei savirealizacijos galimybėms.

Be minėtų veiksmų, reikėtų pažymėti, kad pasaulio pažinimo plėtrai „atskaitos taškas“ vis tik yra individuali žmogaus prigimtis. Ji lemia, kokios *formos*, peraugdamas į pasaulėžiūrą, bus vaiko pasaulėvaizdis, koks gali būti numanomas vaikiškasis pasaulio pažinimo ir suvokimo galimybių rezervas.

Siejant aptartus pasaulėvaizdžio veiksmus, galima juos sąlygiškai išreikšti dviem vienareikšmiais, vienas kitą apibrėžiančiais lygiais.

PASAULĖVAIZDĮ LEMIANTYS (FORMUOJANTYS) VEIKSNIAI

Taigi vaiko pasaulėvaizdis formuojasi veikiamas daugelio veiksmų ir sąlygų [20], o pradinuko amžiaus tarpsnis pasižymi didžiuliu imlumu, labai plačiomis pasaulio matymo ir jo priėmimo galimybėmis.

Straipsnyje mėginome apibrėžti tik pasaulėvaizdžio sąvoką ir jį lemiančius veiksnius. Reikėtų pamąstyti, kokiais keliais, metodais ir priemonėmis būtų galima sėkmingiausiai pildyti bręstančios asmenybės „aruodus“, kaip, pasitelkus šias teorines įžvalgas, reikėtų atlikti integruoto ir dalykinio pasaulio pažinimo sistemų pradžios mokykloje lyginamuosius tyrimus; kaip ieškoti sėkmingesnę vaiko pasaulėvaizdžio plėtrą garantuojančių būdų ir raiškos kriterijų.

Literatūra

1. *Filosofijos žodynas*. Vilnius, 1975.
2. Gailienė D., Bulotaitė L. ir kt. *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius, 1996.
3. Gineitis L. *Istorinis kelias į universalią pasaulėžiūrą*. Vilnius, 1992.
4. Grendstad N. M. *Mokytis – tai atrasti*. Vilnius, 1996.
5. Gučas A. *Vaiko ir paauglio psichologija*. Vilnius, 1990.
6. Jakavičius V., Juška A. *Mokyklos pedagogika*. Kaunas, 1996.
7. Jonynienė V. *Aš ir pasaulis : I kl. mokytojo knyga*. Kaunas, 1992.
8. Jonynienė V. *Mūsų pasaulis : III kl. mokytojo knyga*. Kaunas, 1994.
9. Jonuška V. *Filosofijos pradmenys*. Vilnius, 1995.
10. Jovaiša L. *Edukologijos įvadas*. Kaunas, 1992.
11. Jovaiša L. *Pedagogikos terminai*. Kaunas, 1993.
12. Kairaitis Z. Integravimo prielaidos // *Mokykla*. 1992. Nr. 7–8.
13. Leonavičius J. *Sociologijos žodynas*. Vilnius, 1993.
14. Lepeškienė V. *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius, 1996.
15. *Lietuvos švietimo koncepcija*. Vilnius, 1992.
16. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius, 1993.
17. *Pradinės mokyklos programos*. Kaunas, 1992.
18. *Psichologijos žodynas*. Vilnius, 1993.
19. Šerpetis K. *Filosofiniai pasaulėžiūros pagrindai*. Šiauliai, 1996.
20. Vaitkevičius J. *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius, 1995.

CONTENT OF CHILD'S WORLD-VIEW AND DETERMINANTS

Aušrinė Zulumskytė

Summary

In article a concept world-view characterizing the Child's world outlook is discussed, a content of it's investigated, also, a significance, determinants for Child's world-

view. A diagram of mutually dependance and statement of such determinants is presented. A works is based on analysis and methanalysis of literatüre sources.

Evaluating the world-view like the childhood stage of world outlook, and our material could be a basis for comparative analysis of integrated and professional systems (programs) of the world recognition in primary school, it could help to look for a ways for successful expansion of child's world-view and for criterious of the world-view expression.